P+
SPECIAL
Jaargang 22
Week 41 | 2024

Pionierende bewonersinitiatieven

De Zorgvrijstaat in Rotterdam

Buurten in balans

COMMUNITY

POSTCODE LOTERIJ BUURTFONDS

Wanneer bewonersinitiatieven vernieuwend zijn

'We Doen Het Samen' - Festival in Amersfoort op zaterdag 13 april 2024

De beweging van onderop faciliteren, dat doel heeft Stichting DOEN met het Postcode Loterij Buurtfonds voor ogen. Talrijke kleine en grote bewonersinitiatieven die hieraan bijdragen krijgen vleugels dankzij de financiële steun van dit fonds. Tutku Yüksel, programmamanager Solidaire Samenleving bij het Postcode Loterij Buurtfonds, vertelt over de pionierende rol van vernieuwende bewonersinitiatieven. “Bewonersinitiatieven laten niet alleen zien dat het anders moet, maar ook dat het anders kan.”

Postcode Loterij Buurtfonds faciliteert beweging van onderop

Stichting DOEN streeft naar een solidaire samenleving, waarin iedereen ertoe doet. Een sociale, inclusieve samenleving waarin de gemeenschap voorop wordt gesteld. De organisatie wil door het ondersteunen van voorlopers een aantal grote transities in de samenleving versnellen en deze beweging van onderop faciliteren. "Die transities gaan om een circulaire economie, een solidaire samenleving waarin het gemeenschappelijke voorop staat en waarin iedereen echt mee kan doen en een samenleving waar ruimte is voor radicale verbeelding", legt Tutku Yüksel uit. "Dit laatste gaat over het verruimen van onze blik. Kunstenaars, innovatieve ondernemers en ondernemende burgers helpen hierbij met hun vernieuwende initiatieven en prikkelende vragen. Het is heel leuk, en nodig, om andere toekomstperspectieven voor ons te zien."

Het Postcode Loterij Buurtfonds bestaat volgend jaar (2025) vijf jaar. Ook de initiatieven in dit fonds tonen hoe een nieuwe wereld eruit kan zien als solidariteit het uitgangspunt is. Het fonds wordt mogelijk gemaakt door de deelnemers van de Postcode Loterij; de uitvoering is bij Stichting DOEN ondergebracht. Het is bedoeld voor bewoners die met hun voeten in de lokale klei staan, zien hoe het anders kan en daar samen werk van maken. Binnen het Postcode Loterij Buurtfonds is aandacht voor buurtprojecten en vernieuwende bewonersinitiatieven. Bij buurtprojecten staat de verbinding en leefbaarheid in de buurt centraal. Bewoners beheren samen een buurtmoestuin, organiseren met elkaar een theaterfestival of gaan aan de slag met andere speelmogelijkheden voor kinderen. Bij vernieuwende bewonersinitiatieven gaat de impact verder dan de buurt. Zij streven ook systeemverandering na met hun innovatieve en ondernemende aanpak. Denk bijvoorbeeld aan wijkbedrijven die bijdragen aan werkgelegenheid en het versterken van de lokale economie. Of aan bewoners die samen een energiecoöperatie opzetten.

Tutku Yüksel is programmamanager bij Postcode Loterij Buurtfonds: "We scouten bewonersinitiatieven op impact en de vraag of ze in staat zijn de systeemwereld in beweging te brengen."

De maatschappij is ingewikkeld en complex geworden, stelt Tutku Yüksel, programmamanager Solidaire Samenleving. Daarom lopen steeds meer mensen en organisaties vast. Volgens de Duitse socioloog Habermas is er frictie ontstaan tussen de 'systeemwereld' en de 'leefwereld'. Onder systeemwereld valt alles wat mensen ontwikkeld hebben aan instellingen, structuren en werkwijzen op gebieden als economie, zorg en overheid. De leefwereld verwijst naar de praktijk, de alledaagse belevingswereld van burgers. "De samenleving is veranderd. De overheid heeft zich meer en meer teruggetrokken. De systeemwereld heeft een veel te grote rol gekregen in de leefwereld. Niet de mens, maar bureaucratische logica is leidend. Dat leidt soms tot een grote kloof tussen beleid en hoe dit uitpakt in de praktijk. Bewonersinitiatieven stellen dat aan de kaak. Zij leggen bloot waar systemen vastlopen en laten zien dat het wel anders kan."

Yüksel was enkele jaren geleden zelf betrokken bij zo'n vernieuwend bewonersinitiatief in haar woonplaats Wageningen. "Toen ik internationale studies in Wageningen studeerde, merkte ik dat de Wageningers, studenten en de internationale gemeenschap elkaar niet goed konden vinden. Ook sprak ik veel mensen die zich zorgen maakten over allerlei ontwikkelingen, van de klimaatcrisis tot een steeds groter wordende ongelijkheid in de samenleving. Zij hadden allerlei ideeën om hier lokaal mee aan de slag te gaan, maar wisten niet goed waar te starten. Ik wilde deze verschillende dingen samenbrengen en heb hier in die periode veel mensen over gesproken. We kwamen tot de slotsom dat de kracht in ontmoeting, uitwisseling van ideeën en 'het gaan doen' schuilt."

Het Postcode Loterij Buurtfonds is een van de partijen die het 'We Doen Het Samen'-festival mogelijk maken. Hier komen actieve burgers en beleidsmakers samen. Op zaterdag 12 april 2025 is het volgende festival.

"Thuis Wageningen pakt grote veranderingen beet"

Dankzij financiële steun van verschillende fondsen, waaronder het huidige Postcode Loterij Buurtfonds, was ze in staat om een ontmoetings- en werkplek op te starten. Thuis Wageningen is inmiddels een begrip in de stad, gedragen door een grote groep 'Thuismakers', waaronder vijf betaalde krachten. Bewoners werken er samen met overheid, kennisinstellingen, bedrijven en organisaties aan oplossingen voor maatschappelijke uitdagingen, zoals bijvoorbeeld (energie)armoede, voedseltransitie, duurzaamheid en het tegengaan van ongelijkheid.

"Via Thuis Wageningen krijgen bewoners een plek aan tafel, daar waar besluiten worden genomen. De activiteiten vormen een middel om samen te werken aan de vraagstukken waar we als samenleving mee te maken hebben", zegt Yüksel. "Hoe zorgen we ervoor dat iedereen mee kan doen? Hoe vinden nieuwe Nederlanders hun weg hier? Hoe gaan we een rechtvaardige energietransitie in? Thuis Wageningen pakt grote veranderingen beet en brengt de systeem-, en leefwereld samen om hiermee de slag te gaan." Doel is vanuit bewonersperspectief bij te dragen aan de vraagstukken waar we in Nederland mee te maken hebben. Dat doet Thuis Wageningen niet alleen meer in Wageningen, maar ook daarbuiten.

Yüksel: "Binnen het Postcode Loterij Buurtfonds richt ik me met twee collega's op vernieuwende bewonersinitiatieven. Naast dat bewonersinitiatieven ons zelf weten te vinden, scouten we ook initiatieven met innovatieve ideeën en een pionierende rol. Hierbij draait het niet alleen om de impact die ze hebben op hun directe leefomgeving of gemeenschap, maar ook of ze in staat zijn de systeemwereld in beweging te brengen. Als er een match is, vragen we om een financiële aanvraag in te dienen. Bij goedkeuring wordt een bewonersinitiatief partner voor een jaar of twee en proberen we ze waar mogelijk te helpen en te verbinden met andere initiatieven. We zijn ook onderdeel van de We Doen Het Samen! Coalitie, een verzameling van organisaties die burgerinitiatieven ondersteunen."

"Urgentiegevoel en passie"

De financiële steun van het Postcode Loterij Buurtfonds biedt initiatieven een springplank en kan als katalysator werken, ziet Yüksel. "In Nederland zijn talloze vernieuwende bewonersinitiatieven actief die ontstaan zijn uit urgentiegevoel en passie. Het is iedere keer weer bijzonder om te zien wat ze voor elkaar krijgen op het gebied van bijvoorbeeld zorg, wonen, bestaanszekerheid, welzijn, inclusie of gelijkwaardigheid. Als ze maar ruimte krijgen om op te starten en te gaan doen."

Bewonersinitiatieven lopen echter wel tegen de nodige uitdagingen van de systeemwereld aan en hebben te maken met belemmeringen vanuit bestaande regels, protocollen en bureaucratie. "Ze zijn anders georganiseerd dan de traditionele organisaties en ze pionieren met nieuwe aanpakken. Dat vraagt om een andere benadering en vormen van samenwerking tussen bewonersinitiatieven en organisaties uit de systeemwereld."

"Aanbestedingen te ingewikkeld"

Een ander veelvoorkomend dilemma voor bewonersinitiatieven is het ontwikkelen van een duurzaam 'bestaansmodel' en worstelen met financiering. "Vaak start een bewonersinitiatief met weinig middelen en op mensen die zich op vrijwillige basis inzetten, terwijl de bewoners wel maatschappelijke meerwaarde creëren. Naarmate een initiatief zich ontwikkelt kunnen er kosten bijkomen om de impact te vergroten en het initiatief te bestendigen. Vaak kunnen initiatieven wel uit fondsen putten, maar een langdurige financiering vanuit bijvoorbeeld een overheid is een uitdaging. Dat heeft onder meer te maken met de verkokering binnen de overheid of rigide wetgeving in de sfeer van inkoop. Zo zijn aanbestedingen om te beginnen al een ontzettend ingewikkeld proces. Als je daar aan de voorkant niet de juiste voorwaarden stelt, blijft er een ongelijkwaardig speelveld bestaan voor bewonersinitiatieven. Hier hoort dus een verandering in de systeemwereld te komen."

De waarde van bewonersinitiatieven voor de gemeenschap is groot. "Ze zijn in staat om doelgroepen te bereiken die voor de hulpverleningssystemen niet goed bereikbaar zijn. Dit heeft niet alleen financiële waarde, maar vooral ook de maatschappelijke. Juist hun inzet is van grote betekenis. Deze mensen doen ontzettend veel voor hun gemeenschap, ze hebben veranderkracht en dwingen hun gemeente na te denken over waar ze mee bezig zijn. Het kan best zijn dat het geld oplevert, maar het doel is zorgen voor elkaar en voor een betere wereld. De kracht van bewonerscollectieven is de stuwende kracht voor verandering. Het zou fantastisch zijn als er vanuit de systeemwereld meer erkenning en waardering komt voor de pionierende rol die zij hebben bij de aanpak van maatschappelijke vraagstukken. Want we hebben elkaar nodig."

Hoe buurtbewoners samen balans vinden

Aan de tekentafel van de Zorgvrijstaat kleurt een tiener een kleurplaat.

Wat doe je als betrokken bewoner wanneer je ziet dat je buurtgenoten tussen wal en schip dreigen te vallen? Dan richt je de Zorgvrijstaat op, zoals Alexander Hogendoorn dat deed. Het is een pionierend bewonersinitiatief van en met buurtbewoners in Rotterdam Delfshaven. Hier helpen mensen elkaar om een gezonde balans in hun leven en in hun buurt te vinden.

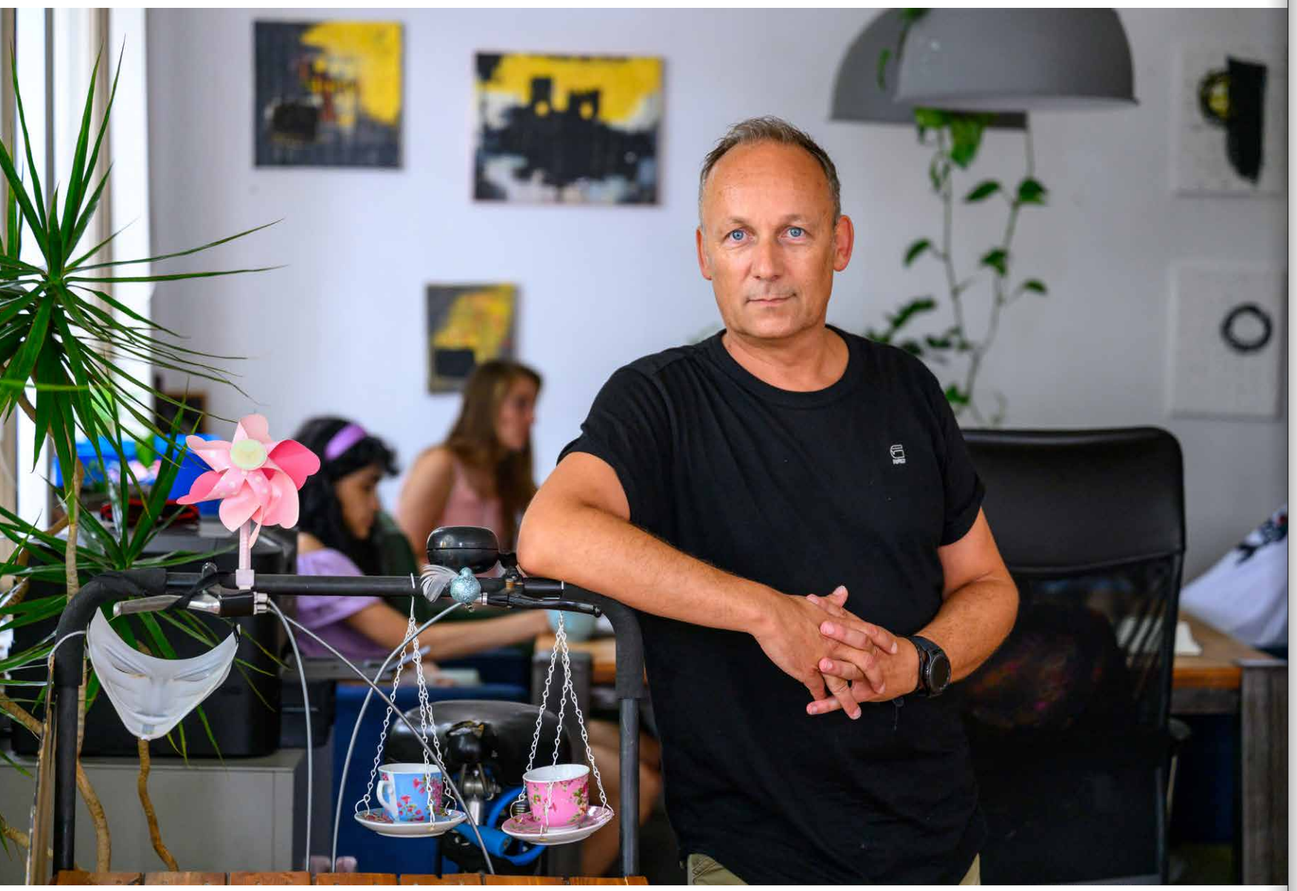

Alexander Hogendoorn, een van de oprichters van de Zorgvrijstaat: “We wilden een ander systeem ontwikkelen, dicht bij de mensen.”

Aan de tekentafel kleurt een tiener een tekenplaat in. Een ander maakt vrije portretten van aanwezige buurtgenoten. In het kleine buurthuis aan de Watergeusstraat van Rotterdam Delfshaven zijn aan een andere tafel bewoners bezig met naald, draad en naaimachine. De ene maakt een tas, de ander repareert een oud vlieguniform. In de keuken koken twee bewoners een rijkgevulde soep. Zie hier de vrijdagse activiteit van de Zorgvrijstaat. De creatieve activiteiten zorgen ervoor dat mensen even ‘uit hun hoofd raken’ en met hun handen bezig zijn. Het herstellen van kleding is daarnaast een goede manier om geld uit te sparen.

‘Samenredzaamheid is hier het sleutelwoord’

De Zorgvrijstaat, die voornamelijk op vrijwilligers draait, heeft als uitgangspunt een zorgzame buurt te creëren waar mensen zeggenschap hebben over hun eigen zorg en welzijn. Hier organiseren mensen lichte zorg- en welzijnstaken voor elkaar. Samenredzaamheid is het sleutelwoord. “Een uit de hand gelopen bewonersinitiatief”, zegt Alexander Hogendoorn, een van de oprichters van de Zorgvrijstaat. In 2013 liep hij medeoprichter Dennis Lohuis tegen het lijf en deelde met hem zijn bezorgdheid over de decentralisatie van de zorgsector. “We zijn daarna op pad gegaan met het idee dat er veel sociaal kapitaal in de wijken ligt. We begonnen met kleine stappen en door veel vragen te stellen. ‘Wie wast straks de billen van de buurman?’ Mensen bleken echt wel bereid iets voor een ander te willen doen, maar we zagen ook dat vertrouwen noodzakelijk was.”

De Zorgvrijstaat opereert in het dichtbevolkte stadsdeel Delfshaven, met een grote diversiteit aan bewoners en vraagstukken. In de wijk heerst veel armoede. Er wonen ook veel slachtoffers van de toeslagenaffaire. Maar er waren ook al enkele eerste pogingen om tot een betere balans in de wijk te komen, door samen te eten. Koken verbroedert en creëert vertrouwen. Hogendoorn en Lohuis spraken een vrouwengroep die al voor en met elkaar kookten. “We benaderden hen en in *no time* ontstonden er veertien plekken waar mensen drie keer per week voor een klein bedrag konden mee-eten. Dat werd het eerste netwerk.”

“We ontdekken al doende”

Uiteindelijk bouwden de twee pioniers hun organisatie rondom twee grote problemen die in deze wijken bestaan: financiële stress door schuld en mentale gezondheid. Vanuit de Zorgvrijstaat lopen inmiddels elf jaar allerlei projecten om deze problematiek aan te pakken. Gezonde en betaalbare maaltijden, een klusclub die aanpassingen in woningen realiseert, buurthulp voor het doen van bijvoorbeeld boodschappen en een netwerk om mensen uit de financiële problemen te helpen. Daarnaast zijn er verschillende supportgroepen rondom mensen die stemmen in hun hoofd horen, autisme hebben of last hebben van depressie.

“De drempel naar de gemeente is hoog”, zegt Hogendoorn. “We wilden een ander systeem ontwikkelen, dicht bij de mensen. Nu hebben we het netwerk Oppepper Lokaal, dat bestaat uit spreekuren voor mensen die hulp nodig hebben bij hun financiële administratie. We hebben hierbij een prestatiefinanciering geregeld: als iemand een ander uit de schulden helpt, krijgt hij of zij hiervoor een beloning.”
Daarnaast zagen ze een groot gat tussen de sociale infrastructuur en de GGZ. “Alles ten gevolge van de decentralisatie. We zijn een nieuw project gestart, samen met een eigen wijkpsychiater die ambulante hulp thuis aanbiedt. Daaruit is het netwerk Zelfregie en Herstel ontstaan. Inmiddels zijn we ook lid van de Nederlandse Vereniging van Zelfregie en Herstel. Dit is onze werkwijze: we doen dingen en ontdekken al doende waar de transitie zit. Het netwerk groeit langzaam, maar toch als kool. Iedereen is producent. Wil iemand een nieuwe activiteit opzetten, dan is dat mogelijk binnen onze structuur.”

“Drie jaar binnen gezeten”

De Zorgvrijstaat is zo langzamerhand een noodzakelijke aanvulling geworden op de reguliere zorg. Vooral nu de gemeente Rotterdam fors moet bezuinigen. “De pijn in de zorg is te voelen”, zegt Hogendoorn. “Dus moeten we nog meer investeren in buurthulp.”
Hij ziet het succes van deze aanpak. “Bij ons klopte een jongen aan die drie jaar binnen had gezeten. Hij wilde wel bij ons komen koken. We zagen hem opbloeien. Hij leerde mensen kennen en ging daarna al groetend over straat. Hij was volledig uit z’n isolement gehaald.”
De supportgroep Meerstemmig, voor mensen die stemmen in hun hoofd horen, staat inmiddels voor de hele stad open. “Daar was behoefte aan en daar hebben we plek voor gecreëerd. We zien dat sommigen nu minder bang zijn voor hun stemmen, en dat is wat je wilt. We kunnen niet alles via de GGZ oplossen. De helende gemeenschap is een belangrijke component.”

“Verbonden komen we verder”

Rotterdam Delfshaven telt heel veel bewonersinitiatieven zoals de Zorgvrijstaat. Deze projecten rond zorg en welzijn worden sinds 2020 ondersteund door de Welzijnscoalitie Delfshaven. De organisatie brengt de initiatieven in beeld en helpt ze bij de fondsenwerving. “Het is een broedplaats voor nieuw initiatief”, zegt Bram Dingemanse, adviseur bij de Welzijnscoalitie.

Tijdens de corona-epidemie maakte de Welzijnscoalitie een vliegende start. Binnen drie dagen was er een hulplijn voor mensen in nood en binnen een week een hele website met alle belangrijke informatie. Dit alles met hulp van de gemeente en

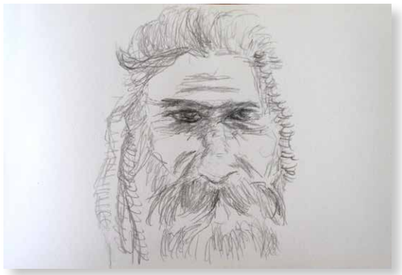

Bewoners van Rotterdam Delfshaven, getekend door een van hun medebuurtgenoten in De Zorgvrijstaat.

Samen elkaars kleding herstellen: goedkoop en goed voor de sociale cohesie in de buurt.

instellingen voor zorg en welzijn. In geen enkele andere wijk in Nederland waren de hulptroepen zo snel opgetrommeld. “We hebben 1100 laptops bij gezinnen met schoolgaande kinderen afgeleverd, die online les moesten gaan volgen”, vertelt Dingemanse. “Ook hebben we 750 levensmiddelenpakketten afgeleverd. Plus een systeem opgetuigd waarbij buurtbewoners voor buurtbewoners gingen koken, de zogenoemde zorgmaaltijden. Mensen reden kwetsbare bewoners naar de dokter. Voor al die activiteiten hadden we vijfhonderd vrijwilligers *in the pocket*. We zagen in deze crisistijd hoe waardevol sociale verbinding is.”

“Netwerken buurtgemeenschappen gekoppeld”

In de Welzijnscoalitie, legt Dingemanse uit, komen meerdere netwerken van buurtgemeenschappen bij elkaar. Die netwerken zijn divers, met een speeltuinvereniging, een kookclub of een wandelgroep. De meeste wijken in het stadsdeel Delfshaven hebben nu lokale netwerken die goed functioneren. “Daarnaast hebben we thema-netwerken. Eén ervan is het Netwerk Eenzaamheid. Dat ontstond nadat in 2013 Beppie de Bruin bij toeval door de politie thuis dood werd gevonden, samen met stapels ongeopende brieven die wel tien jaar oud waren. Dat veroorzaakte een schok in de wijk, waarna meteen tot actie is overgegaan. Andere netwerken zijn het Armoede Platform, Inloopspreekuren, de Groene Connectie en de GGZ-leergemeenschap.”

De Welzijnscoalitie is op haar beurt ook weer onderdeel van een groter geheel: de Delfshaven Coöperatie, die sinds 2015 buurtinitiatieven uit allerlei sectoren verbindt. Ook hieruit zijn weer nieuwe initiatieven ontstaan, zoals in 2018 de Delfshaven Energie Coöperatie, die zonnepanelen plaatst op daken waar daar ruimte voor is. Alles gefinancierd door de bewoners zelf. De Welzijnscoalitie is in de afgelopen vier jaar zo gegroeid dat ze op weg is naar een eigen entiteit. “De coalitie is geen *top-down* organisatie; we willen graag een beweging blijven en we onderzoeken nu welke vorm het beste werkt.”

“Levende ontmoetingsplekken”

De Welzijnscoalitie wil de bewonersgroepen optimaal steunen in hun groei, zodat welzijn in Delfshaven steeds meer lokale kleur krijgt. Professionele zorg en welzijn kan vaak niet de tijd en aandacht geven die mensen nodig hebben. Dat lukt bij de buurtplekken wél. Daarom zijn die zo belangrijk. “We zijn in staat om in veel meer in de nabijheid van de bewoners te werken dan de officiële instanties. De basis is vertrouwen en verbinding.”

De Veldacademie deed tussen 2018 en 2022 onderzoek naar de veerkracht in de wijk Bospolder-Tussendijken, onderdeel van Delfshaven. “Dat onderzoek laat zien hoe sterk de netwerkvorming is gegroeid. Heel belangrijk, want veel levende ontmoetingsplekken maken een wijk veerkrachtig.”

In Rotterdam Delfshaven ontstaan “juwelen van concepten”, zegt Dingemanse. Hij noemt het voorbeeld van het Wijkpaleis, waar alles draait om het maken, in de betekenis van ‘vervaardigen, creëren, fabriceren’ én over ‘het maken in het leven’. Het gebouw is aangekocht via fondsensteun en crowdfunding. Bewoners hebben zelf ook veel geïnvesteerd in deze wijkplek. Een buurtbewoner die mee-investeerde, geeft nu huiswerkbegeleiding in datzelfde Wijkpaleis. Twee verdiepingen zijn verhuurd aan sociale ondernemingen. “We willen hiervan leren, zodat meer partijen hun eigen broek kunnen ophouden.”

In Delfshaven is 60 tot 70 procent van de bewoners van niet-Westerse origine. Er heerst ook een enorme inkomensdiversiteit. “In onze buurtplekken proberen wij hen te verbinden”, vertelt Dingemanse. Er wordt bijvoorbeeld gekookt door mensen die nog moeten inburgeren. Onze plekken zijn enorm goed voor de brede sociale verbinding. Sociale veerkracht is tegenwoordig heel belangrijk, want er komen nog moeilijke tijden aan, door de klimaatverandering en de sociale onrust in de wereld. Hier bieden we dan leuke plekken om samen met anderen de goede dingen te doen.”

“Verbonden komen we verder”

De Welzijnscoalitie is slechts een dienstverlener; het echte welzijnswerk gebeurt door de aangesloten organisaties, benadrukt Dingemanse. “Dankzij de Welzijnscoalitie weten ze dat ze niet alleen staan. Wij organiseren de verbinding. In elke wijk hebben we ‘buurtverbinders’ die de opdracht hebben netwerken te vormen en te ondersteunen. Elke wijk is anders. De noden zijn ook anders. De ene buurt heeft te weinig geld, de ander te weinig locaties. Wij kunnen hierover in gesprek met de gemeente gaan. We spreken namens velen en onze stem wordt beter gehoord dan voorheen. Verbonden komen we verder.”

Of, zoals Alexander Hogendoorn van de Zorgvrijstaat het verwoordt: “De Welzijnscoalitie is er voor ons, met ons en door ons. We hebben er met z’n allen baat bij dat er fondsen worden geworven waardoor netwerken kunnen worden versterkt. De verschillende deelnemers van de coalitie dragen zelf ook heel erg bij aan het versterken van het netwerk. Zoals de Zorgvrijstaat.”

Hoe onderscheiden bewonersinitiatieven zich?

Collectief Kapitaal

Collectief Kapitaal (CK) in Rotterdam is een sociaal-financieel experiment rond bestaans(on)zekerheid. Particulieren brengen geld bijeen voor deelnemers die worstelen met bestaanszekerheid. Hiermee wil CK het gangbare debat over bestaans(on)zekerheid beïnvloeden, zodat dit niet als individueel, maar collectief probleem wordt benaderd, en solidariteit centraal staat. Meer informatie>>

Stichting Het 8ste Werk

Het 8e Werk is een veelzijdig bewonersinitiatief in het buitengebied van Kampen en slaat een brug tussen de leef- en systeemwereld. Het verbindt mensen die buiten het bereik van gemeente en reguliere hulp vallen. Daarnaast bevordert dit initiatief zelfredzaamheid, zodat mensen minder afhankelijk zijn van overheid en professionals voor oplossingen. De schuur van een voormalige melkveeboerderij wordt verbouwd tot de werkplaats 'Start-Ups Onderdak'. Een plek waar ervaringsdeskundigen op het gebied van armoede en/of dakloosheid en/of eenzaamheid de ruimte krijgen om hun ideeën voor sociale start-ups te realiseren.

Afrikaanderwijk Coöperatie

De Rotterdamse bewonersonderneming Afrikaanderwijk Coöperatie bouwt op het centrale plein van de Afrikaanderwijk een grondstoffenstation om het afval van de markt gescheiden te kunnen inzamelen. Het Grondstoffenstation zorgt voor inkomsten voor de wijkonderneming, draagt bij aan een leefbare wijk, biedt betaald werk en betrekt mensen bij duurzaamheid.

Stadsmakers

'Een wereld van gemeenschappen' heet het boek van 'Stadsmakers' Floor Ziegler en Teun Gautier, dat een verzameling van bewonersinitiatieven bevat. Van Groningen tot Heerlen, van vlindertuin tot broedplaats voor kunstenaars, het is een boek vol inspiratie voor wie op zoek is naar verbinding en samenredzaamheid. ■

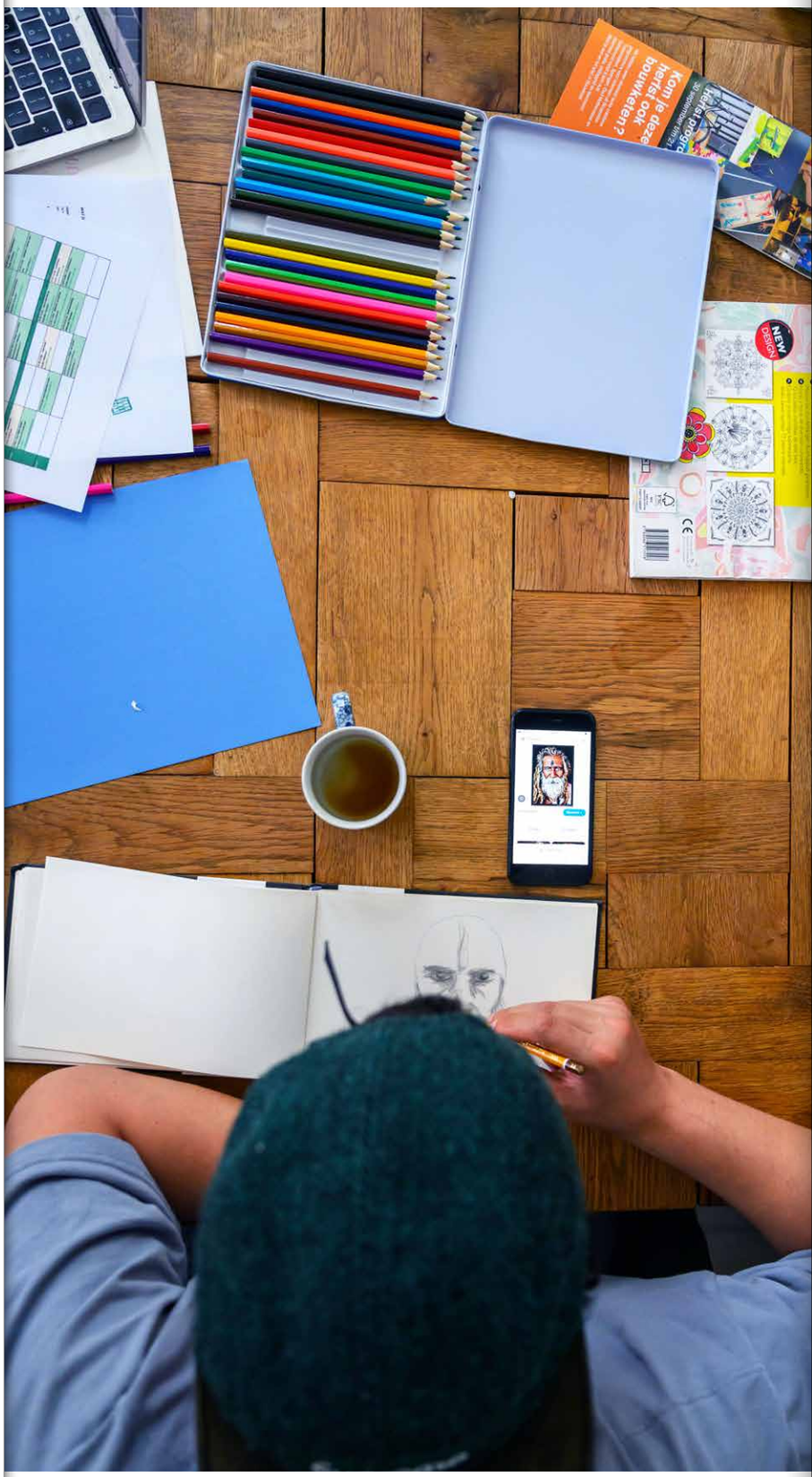

+ Tekst Astrid van Unen
+ Fotografie Mladen Pikuli, Nathalie Hennis en John Voermans
+ Art direction Studio 10 en Bureau Boudewijn Boer
+ Uitgeverij Atticus bv
+ www.p-plus.nl